KASBGA YO‘NALTIRISHDA O‘QUVCHINING QOBILIYATLARINI O‘RNI: NAZARIY VA AMALIY JIHATLARI

Karimova Munojat To‘raqo‘rg‘on tumani, Maktabgacha va maktab ta’limi bo‘limiga qarashli 41-umumta’lim maktabi psixologi

Annotatsiya:Ushbu maqla maktab o‘quvchilarini kasbga yo‘naltirish jarayonida ularning qobiliyatlarining muhim o‘rnini atroflicha yoritadi. Unda qobiliyat tushunchasining nazariy asoslari, kasb tanlashdagi ahamiyati hamda o‘quvchilarning individual qobiliyatlarini aniqlash va rivojlantirishning metodologik yondashuvlari tahlil qilingan. Maqolada psixodiagnostik testlar, kuzatish, suhbat va amaliy faoliyat orqali o‘quvchining moyilliklarini aniqlash usullari batafsil ochib berilgan. Kalit so‘zlar: Kasbga yo‘naltirish, o‘quvchi qobiliyatlari, moyillik, kasb tanlash, psixodiagnostika, individual yondashuv, o‘z-o‘zini anglash, To‘raqo‘rg‘on tumani.

KIRISH

Zamonaviy ta’lim tizimining asosiy vazifalaridan biri – yosh avlodni nafaqat bilimli, balki jamiyatda o‘z o‘rnini topa oladigan, o‘z kasbiy faoliyatida muvaffaqiyatga erishadigan barkamol shaxslar qilib tarbiyalashdir. Bu jarayonda o‘quvchilarni kasbga to‘g‘ri yo‘naltirish alohida ahamiyat kasb etadi. Ko‘pincha o‘quvchilar kasb tanlashda o‘zlarining ichki imkoniyatlari, qiziqishlari va qobiliyatlaridan ko‘ra, tashqi omillar (ota-onalarning xohishi, do‘stlarning tanlovi, jamiyatdagi prestij) ta’sirida qaror qabul qiladilar. Natijada, ular o‘z kasbiy faoliyatlaridan qoniqmay, tez-tez ish joyini o‘zgartirishga yoki umuman kasbini o‘zgartirishga majbur bo‘ladilar. Bu esa shaxsiy baxtsizlikka, ijtimoiy beqarorlikka va mehnat samaradorligining pasayishiga olib keladi.

Shu bois, o‘quvchini kasbga yo‘naltirishda uning individual qobiliyatlarini aniqlash, rivojlantirish va ularni kelajakdagi kasb tanlovi bilan uyg‘unlashtirish

juda muhimdir. Kasbga yo‘naltirish – bu shaxsning psixologik xususiyatlarini (qiziqishlar, moyilliklar, qobiliyatlar, temperament, xarakter) o‘rganish asosida uning kasbiy o‘z-o‘zini belgilashiga yordam berishga qaratilgan kompleks jarayondir. Aynan mana shu jarayonda maktab psixologining xizmat faoliyati muhim ahamiyat kasb etadi. To‘raqo‘rg‘on tumani 41-umumta’lim maktabi ham bu yo‘nalishdagi ishlarga katta e’tibor qaratib, maktab psixologik xizmatining mazmunini boyitishga intilmoqda. Ushbu maqola maktab o‘quvchilarini kasbga yo‘naltirishda qobiliyatlarning o‘rni, ularni aniqlash va rivojlantirishning nazariy va amaliy jihatlarini tahlil qilishga bag‘ishlangan.

NAZARIY ASOSLAR VA METODOLOGIK YONDASHUVLAR

Kasbga yo‘naltirish va qobiliyatlar psixologiyasining nazariy asoslari bir qator olimlarning tadqiqotlariga tayanadi. Jumladan, kasb tanlash nazariyalarida Jon Hollandning kasbiy shaxslar tiplari nazariyasi, Donald Superning "Hayot yo‘li" nazariyasi, shuningdek, M.S. Klimovning kasblarni tasniflash tizimi muhim ahamiyatga ega. Qobiliyatlar psixologiyasida esa A.N. Leontiev, B.M. Teplov, L.S. Vygotskiy, R. Sternberg, X. Gardner kabi olimlarning g‘oyalari, xususan, Gardnerning ko‘p qirrali intellektlar nazariyasi kasbga yo‘naltirishda o‘quvchining turli sohalardagi qobiliyatlarini aniqlashda metodologik asos bo‘lib xizmat qiladi.

Metodologik yondashuvlar:

Shaxsga yo‘naltirilgan yondashuv: Har bir o‘quvchining individual psixologik xususiyatlari, qiziqishlari, moyilliklari va qobiliyatlari inobatga olinib, unga moslashtirilgan kasbiy maslahat berishni nazarda tutadi. Bu yondashuv o‘quvchining o‘z-o‘zini anglashini va o‘zini-o‘zi belgilashini rag‘batlantiradi.

Tizimli yondashuv: Kasb tanlash jarayoniga ta’sir qiluvchi barcha omillarni (o‘quvchining qobiliyatlari, qiziqishlari, salomatligi, oilaviy muhit, jamiyatning talablari, mehnat bozori holati) kompleks tarzda tahlil qilishni taqozo etadi.

Psixolog o‘z faoliyatida o‘quvchi, ota-ona, o‘qituvchi va maktab ma’muriyati bilan hamkorlikda ishlaydi.

Faoliyatga asoslangan yondashuv: Qobiliyatlar, asosan, muayyan faoliyat jarayonida namoyon bo‘lishi va rivojlanishini hisobga oladi. Shu bois, o‘quvchining turli o‘quv, ijodiy, sport va ijtimoiy faoliyatlardagi ishtirokini tahlil qilish qobiliyatlarni aniqlashda muhimdir.

Rivojlantiruvchi yondashuv: Kasbga yo‘naltirishni bir martalik tadbir emas, balki bolaning yoshi va rivojlanish bosqichiga mos ravishda uzluksiz olib boriladigan jarayon sifatida ko‘radi. Qobiliyatlar ham vaqt o‘tishi bilan rivojlanib boradi va o‘zgarishi mumkin.

Ushbu nazariy va metodologik asoslar maktab psixologiga o‘quvchilarni kasbga yo‘naltirishda ularning qobiliyatlarini chuqur o‘rganish, aniqlash va rivojlantirish bo‘yicha samarali dasturlarni ishlab chiqish imkonini beradi.

KASBGA YO‘NALTIRISHDA O‘QUVCHINING QOBILIYATLARINI ANIQLASH VA RIVOJLANTIRISH

Qobiliyat tushunchasi va uning kasb tanlashdagi ahamiyati

Qobiliyat – bu muayyan faoliyatni muvaffaqiyatli bajarish uchun zarur bo‘lgan shaxsning individual-psixologik xususiyatlari yig‘indisidir. Ular insonning bilish, o‘rganish, muloqot qilish va ijodiy faoliyatga bo‘lgan moyilligini ifodalaydi. Qobiliyatlar tug‘ma bo‘lmagan holda, tug‘ma moyilliklar (lahiqalar) asosida faoliyat jarayonida shakllanadi va rivojlanadi.

Kasb tanlashda qobiliyatlarning ahamiyati beqiyosdir, chunki:

Muvaffaqiyatga erishish: Qobiliyatlariga mos kasb tanlagan inson o‘z faoliyatida yuqori natijalarga erishishi, tez o‘rganishi va o‘sishi mumkin.

Qoniqish va motivatsiya: Sevilgan va qobiliyatlariga mos keladigan kasbdan inson chuqur qoniqish hosil qiladi, uning ishtiyoqi va motivatsiyasi yuqori bo‘ladi.

Stressning kamayishi: Qobiliyatlariga mos kelmaydigan kasbni tanlash doimiy stress, charchoq va ishdan norozilikka olib keladi.

Shaxsiy rivojlanish: Qobiliyatlariga mos kasb tanlovi shaxsning yanada rivojlanishi va o‘z salohiyatini to‘liq ro‘yobga chiqarishi uchun keng imkoniyatlar yaratadi.

O‘quvchining qobiliyatlarini aniqlash usullari:

Maktab psixologi o‘quvchining qobiliyatlarini aniqlashda turli xil metodlardan foydalanadi:

Psixodiagnostik testlar:

Intellektual qobiliyat testlari: Umumiy intellekt darajasi, shuningdek, verbal, matematik, mantiqiy tafakkur kabi komponentlarni baholash.

Maxsus qobiliyat testlari (aptitude tests): Mexanik qobiliyat, fazoviy tasavvur, diqqatning barqarorligi va ko‘lami, xotira, texnik qobiliyat, ijodiy qobiliyat kabi maxsus ko‘nikmalarni o‘lchash.

Kasbiy moyillik so‘rovnomalari: O‘quvchining qaysi kasbiy sohalarga moyilligi borligini aniqlash (masalan, D. Hollandning testlari, A.E. Golubevaning "Qiziqishlar xaritasi").

Kuzatish: O‘qituvchilar va ota-onalar tomonidan o‘quvchining darsdagi, maktabdan tashqari mashg‘ulotlardagi (to‘garaklar, sport, ijodiy faoliyat) xulq-atvori, qiziqishlari, tez o‘rganish sohalari, qiyinchiliklari muntazam ravishda kuzatiladi.

Suhbat va intervyu: O‘quvchi, uning ota-onalari va o‘qituvchilari bilan individual suhbatlar o‘tkazib, bolaning qiziqishlari, orzulari, kelajakdagi rejalari, kuchli va zaif tomonlari haqida ma’lumotlar yig‘iladi.

Amaliy faoliyatni tahlil qilish: O‘quvchining fan olimpiadalari, ijodiy tanlovlar, sport musobaqalari, maktab loyihalaridagi ishtiroki va erishgan natijalari tahlil qilinadi. Bu uning qaysi sohalarda o‘zini yaxshi namoyon eta olishini ko‘rsatadi.

Proyektiv metodikalar: Rasm chizish, ertak to‘qish kabi usullar orqali o‘quvchining yashirin iste’dodlari va moyilliklari aniqlanishi mumkin.

Qobiliyatlarni rivojlantirish orqali kasbga yo‘naltirish:

Qobiliyatlarni aniqlash – bu kasbga yo‘naltirishning birinchi bosqichi. Uni rivojlantirish esa keyingi va muhim qadamdir:

Individual maslahatlar: Psixolog diagnostika natijalari asosida o‘quvchiga uning qobiliyatlari va ularga mos keladigan kasblar haqida ma’lumot beradi, kasb tanlash jarayonida yuzaga kelgan savollariga javob beradi.

Rivojlantiruvchi mashg‘ulotlar va treninglar: Ma’lum bir qobiliyatlarni (masalan, mantiqiy tafakkur, ijodiy qobiliyat, kommunikativ ko‘nikmalar) rivojlantirishga qaratilgan guruhli mashg‘ulotlar tashkil etiladi.

Fan to‘garaklari va qo‘shimcha kurslarga yo‘naltirish: O‘quvchining aniqlangan qobiliyatlari va qiziqishlariga mos keladigan maktabdagi fan to‘garaklariga yoki maktabdan tashqari o‘quv markazlariga yo‘naltirish.

Kasbga oid ekskursiyalar va uchrashuvlar: Turli korxona va tashkilotlarga ekskursiyalar tashkil etish, turli kasb egalari bilan uchrashuvlar o‘tkazish orqali o‘quvchilarga kasblar haqida real tasavvur beriladi va ularning qobiliyatlari qaysi sohalarda qo‘llanishini ko‘rsatiladi.

Portfoliolarni shakllantirish: O‘quvchining o‘quv, ijodiy va ijtimoiy faoliyatdagi yutuqlarini, rivojlantirgan ko‘nikmalarini aks ettiruvchi shaxsiy portfoliolarini tuzishga yordam berish.

To‘raqo‘rg‘on tumani 41-maktabi psixologi Karimova Munojat tajribasidan misollar:

41-umumta’lim maktabida psixolog Karimova Munojat yuqorida keltirilgan usullarni o‘z faoliyatida samarali qo‘llab kelmoqda. Masalan:

Yuqori sinf o‘quvchilari orasida muntazam ravishda kasbiy moyillikni aniqlovchi psixodiagnostik testlar o‘tkaziladi. Test natijalari har bir o‘quvchi bilan individual tarzda muhokama qilinib, ularning qobiliyatlariga mos keladigan kasbiy yo‘nalishlar bo‘yicha maslahatlar beriladi.

O‘quvchilarning "Mening kelajak kasbim" mavzusidagi insholar tanlovi, rasm ko‘rgazmalari va ijodiy loyihalari tashkil etilib, bu orqali ularning ijodiy qobiliyatlari va kasbga bo‘lgan qiziqishlari aniqlanadi va rag‘batlantiriladi.

Ota-onalar uchun "Farzandingizning qobiliyatlarini qanday aniqlash va rivojlantirish mumkin?" mavzusida seminarlar o‘tkazilib, ular kasbga yo‘naltirish jarayoniga faol jalb etiladi.

Maktabdagi fan to‘garaklari faoliyatini takomillashtirishga e’tibor qaratilib, o‘quvchilarning aniqlangan moyilliklariga ko‘ra ularni to‘garaklarga jalb qilish orqali qobiliyatlari rivojlantiriladi.

MUHOKAMA VA TAHLILLAR

O‘quvchilarning kasbga to‘g‘ri yo‘naltirilishida ularning qobiliyatlarini aniqlash va rivojlantirish nafaqat shaxsiy, balki ijtimoiy ahamiyatga ega. Qobiliyatlariga mos kasb tanlagan yoshlar o‘z ishlarida samarali bo‘ladilar, jamiyatga ko‘proq foyda keltiradilar va o‘z hayotlaridan qoniqish hissini tuyadilar.

Samaradorlik omillari:

Erta boshlash: Kasbga yo‘naltirish ishlari faqat yuqori sinflarda emas, balki boshlang‘ich va o‘rta sinflardanoq boshlanishi kerak. Bu yoshda bolalarda turli faoliyatlarga nisbatan moyillik va qiziqishlar shakllanadi, psixolog ularni kuzatib, rivojlanishiga sharoit yaratishi mumkin.

Hamkorlik: Maktab psixologi o‘quvchi, ota-ona, sinf rahbari va fan o‘qituvchilari o‘rtasidagi uzluksiz hamkorlikni ta’minlashi zarur. Har bir ishtirokchining ma’lumotlari va kuzatishlari umumiy manzaraning shakllanishiga yordam beradi.

Praktik yo‘naltirilganlik: Kasblar haqidagi ma’lumotlarni nafaqat nazariy jihatdan berish, balki amaliy faoliyatlar (eksursiyalar, master-klasslar, ustaxonalarda ishtirok etish) orqali boyitish o‘quvchilarga kasblarni "sinab ko‘rish" imkonini beradi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, maktab o‘quvchilarini kasbga yo‘naltirishda ularning qobiliyatlarini aniqlash, rivojlantirish va kasb tanloviga uyg‘unlashtirish juda muhimdir. Bu jarayon o‘quvchining shaxsiy o‘sishini, kasbiy muvaffaqiyatini va hayotidan umumiy qoniqish hissini ta’minlaydi. Psixologik diagnostika, individual va guruhli maslahatlar, amaliy mashg‘ulotlar va oila hamkorligi kasbga yo‘naltirishning samaradorligini oshirishning asosiy vositalaridir. To‘raqo‘rg‘on tumani 41-umumta’lim maktabi psixologi Karimova Munojat tajribasi shuni ko‘rsatadiki, ushbu yo‘nalishdagi tizimli ishlar o‘quvchilarning kelajakdagi kasbiy faoliyatiga ongli va mas’uliyatli yondashuvini shakllantirishga yordam beradi.

Tadqiqot natijalari asosida quyidagi amaliy tavsiyalar beriladi:

Muntazam va kompleks diagnostika: Maktab psixologlari o‘quvchilarning individual qobiliyatlarini, qiziqishlari va moyilliklarini aniqlash uchun muntazam psixodiagnostik testlar, so‘rovnomalar va kuzatishlarni o‘tkazsinlar.

Rivojlantiruvchi dasturlarni joriy etish: Aniqlangan qobiliyatlarni rivojlantirishga qaratilgan individual va guruhli mashg‘ulotlar, treninglar, intellektual va ijodiy to‘garaklarni tashkil etsinlar.

Maktab-oila hamkorligini kuchaytirish: Ota-onalarga farzandlarining qobiliyatlari va kasb tanlash jarayonida ularning rolini tushuntiruvchi ma’rifiy seminarlar, davra suhbatlari o‘tkazsinlar, kasbiy maslahat berishga faol jalb etsinlar.

Kasbiy axborot muhitini yaratish: Maktabda kasblar haqida ma’lumotlar burchagini tashkil etish, turli kasb egalari bilan uchrashuvlar, korxonalarga ekskursiyalar va kasb tanlashga oid loyihalar o‘tkazishni yo‘lga qo‘ysinlar.

O‘qituvchilarning kasbga yo‘naltirishdagi rolini oshirish: Fan o‘qituvchilarini o‘z fanlari orqali kasblarni targ‘ib qilishga, o‘quvchilarda kasbiy ko‘nikmalarni shakllantirishga o‘rgatish bo‘yicha seminarlar o‘tkazsinlar.

Psixologlarning malakasini doimiy oshirish: Kasbga yo‘naltirish sohasidagi yangi metodikalar va texnologiyalarni o‘zlashtirish uchun psixologlar uchun muntazam malaka oshirish kurslari tashkil etsinlar.

Ushbu tavsiyalar maktablarda kasbga yo‘naltirish tizimini yanada takomillashtirishga, har bir o‘quvchining o‘z qobiliyatlariga mos kasb tanlashiga va jamiyatimizning intellektual salohiyatini oshirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Mirziyoyev Sh.M. "Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi". – Toshkent: "O‘zbekiston", 2022.
2. G‘oziyev E.G‘. "Psixologiya (pedagogika va psixologiya fakultetlari talabalari uchun)". – Toshkent: "O‘qituvchi", 1994.
3. Karimova V.M. "Psixologiya: Ma’ruzalar matni". – Toshkent: "Sharq", 2002.

4. Nishonova Z.T. "Maktabda psixologik xizmat". – Toshkent: "Fan va texnologiya", 015.